

JUKKA RANTALA

Kasvatuksen historian asema uhattuna

Rantala, Jukka. 2006. KASVATUKSEN HISTORIAN ASEMA UHATTUNA. *Kasvatus* 37 (5), 442–452.

Artikkelissa tarkastellaan kasvatuksen historian asemaa tiedeyhteisössä, erityisesti kasvatustieteessä. Vaikka kasvatuksen historiaa harrastetaan kasvatustieteen lisäksi muilla aloilla, erityisesti historiatieteissä, tieteiden välinen yhteistyö on vähäistä. Syynä tähän voidaan pitää universaaliala kasvatustieteellisen tutkimuksen väheksyntää, mikä johtuu kasvatustieteen pragmaattisesta luonteesta ja tutkimuksen laadun epätasaisuudesta. Artikkelissa tarkastellaan kasvatuksen historian julkaisuperinnettä, jota leimaa eri tieteenalojen tutkijoiden yhteisen julkaisufoorumien puuttuminen. Alan jatkokoulutuksen ja tutkimuksen kehittäminen edellyttää – varsinkin alan ainoan professuurin lakkauttamisen jälkeen – tieteidenvälisen yhteistyön kehittämistä ja entistä tiiviimpää verkostoitumista.

Asiasanat: kasvatuksen historia, kouluhistoria, uusi historia

Kasvatuksen historia¹ jäi 1900-luvun alun kukoistuskauden jälkeen vuosisadan jälkipuoliskolla kasvatustieteessä marginaaliseksi suuntaukseksi. Tutkimusten vähäisen määrän lisäksi sitä haittasi tutkimusotteellinen pysähtyneisyys. Työt olivat historiikinomaisia esityksiä, ja niillä pyrittiin pönkittämään laitosten identiteettiä (Ahonen 1999, 40). Kasvatuksen historian heikkenevään asemaan vaikuttivat myös kasvatustieteeseen kohdistuneet pragmaattisuusvaatimukset (ks. Iisalo 1977, 5, 7–8, 12; Kyöstiö 1982, 7, 9; vrt. Anttonen 1996, 54–56; Rinne 1998; McCulloch 2002a). Keskustelu kasvatuksen historian pragmaattisuudesta on jatkunut maailmalla vuosikymmeniä. Esimerkiksi brittiläi-

sessä *History of Education* -aikakauskirjassa asiaan palataan tuon tuosta (esim. Lowe 2002; Aldrich 2003).

Vaikka kasvatuksen historian asema kasvatustieteellisen tutkimuksen kentässä on pieni suhteessa 1900-luvun alkupuolen tuotantoon, kasvatuksen historian tutkimus on Suomessa ollut vireää kun otetaan huomioon sen resursointi yliopistolaitoksessa. Muutama vuosi sitten 125 hengen professorikunnassa toimi yksi kasvatuksen historian professori

¹ Kasvatuksen historia määritellään kirjoituksessani kasvatuksen kysymyksiä historiallisesta näkökulmasta käsitteleväksi tai historiatieteen menetelmin tehtäväksi tutkimukseksi.

– enää kasvatuksen historian professuuria ei ole. Kasvatustieteen väitöskirjojen määrä on toistaiseksi pysynyt vakaana (Kivirauma 1997, 47–60; vrt. taulukko 3). Lisäksi alalla on vielä viireä muuta julkaisutoimintaa.

Julkaisut kasvatuksen historian sisällön ilmentäjänä

Kouluhistoriallisten seurojen vuosikirjat ovat olleet pääasiainen kasvatustieteen artikkelien julkaisukanava, sillä tieteellisissä aikakauskirjoissa on julkaistu suhteellisen vähän alan tekstejä. Kasvatuksen historian tutkimuksen kaksijakoisesta luonteesta kertoo Suomen Akatemian asettaman kasvatustieteellisen tutkimuksen arviointiryhmän havainto, jonka mukaan valtaosa alan monografioista ja kokoomateoksista julkaistaan tiedeyhteisön ulkopuolella. (Kasvatustieteelli-

nen tutkimus Suomessa 1990, 176, 179, 182, 185.) Alan erillisteokset jakautuvat akateemisiin tutkimuksiin ja alan harrastajien historikkimaisiin esityksiin.

1970–1980-lukujen taitteessa ilmestyi kaksi selvitystä, joissa paneuduttiin kasvatuksen historian asemaan kasvatustieteen kentässä: Remksen (1979) tarkastelu kattoi aikavälin 1966–1975 ja Kyöstiön (1982) selvitys koski vuosina 1965–1980 julkaistuja monografioita. Sen jälkeen ei ole tehty kokonaisvaltaista esitystä kasvatuksen historian julkaisuista. Bibliografian laatiminen ja analysointi vaatisi oman tutkimuksensa. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja *Koulu ja menneisyys* tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden tarkastella kasvatuksen historian sisällöllisiä ja metodologisia virtauksia. Vuosikirja on ilmestynyt vuodesta 1935 lähtien. Vuoteen 2004 mennessä on ilmestynyt

TAULUKKO 1. Koulu ja menneisyys -vuosikirjan artikkelit (1935–2004) sisällön mukaan jaoteltuna (N 289)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Yht.
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
1935–1944	5 (14)	3 (8)	5 (41)	7 (19)	1 (3)	3 (8)	2 (5)	0 (0)	0 (0)	1 (3)	37 (101)
1945–1954	0 (0)	1 (11)	3 (33)	2 (22)	1 (11)	0 (0)	1 (11)	0 (0)	0 (0)	1 (11)	9 (99)
1955–1964	5 (15)	5 (15)	5 (15)	7 (21)	2 (6)	0 (0)	4 (12)	0 (0)	0 (0)	6 (18)	34 (102)
1965–1974	4 (27)	1 (7)	3 (20)	2 (13)	2 (13)	0 (0)	2 (13)	0 (0)	1 (7)	0 (0)	15 (100)
1975–1984	2 (20)	1 (10)	1 (10)	0 (0)	0 (0)	1 (10)	1 (10)	1 (10)	2 (20)	1 (10)	10 (100)
1985–1994	5 (6)	16 (21)	9 (12)	0 (0)	10 (13)	1 (1)	8 (10)	6 (8)	2 (3)	20 (26)	77 (100)
1995–2004	22 (21)	29 (27)	7 (7)	2 (2)	3 (3)	0 (0)	10 (9)	12 (11)	0 (0)	22 (21)	107 (101)
yhteensä	43 (15)	56 (19)	43 (15)	20 (7)	19 (7)	5 (2)	28 (10)	19 (7)	5 (2)	51 (18)	289 (102)

- 1 Henkilöhistoria
- 2 Koulutuksen rakenne
- 3 Paikallishistoria
- 4 Yksittäisten koulujen historia
- 5 Oppiaineiden opetus
- 6 Muistelukset
- 7 Kasvatuksen historian luonne, harrastus ja lähteet
- 8 Opettajankoulutus
- 9 Opetussuunnitelmat
- 10 Muut (mm. opettajien palkkausta ja järjestötoimintaa, koulujen tarkastamista, koululainsäädäntöä, oppikirjoja sekä kasvatustieteen historiaa koskevat kirjoitukset)

42 kirjaa, joissa on yhteensä 289 artikkelia.

Vuosikirjojen artikkeleissa käsitellään silmiinpistävän vähän – kymmenen prosenttia kirjoituksista – metodiin, historianfilosofiaan, historiankirjoituksen historiaan ja akateemiseen kasvatuksen historian opetukseen liittyviä aiheita. Kasvatuksen historiassa on harrastettu vähemmän itsetutkiskelua kuin metodisessa emotieteessä historiassa, jossa johtavan kansallisen julkaisun, *Historiallisen Aikakauskirjan* sivuilla yli viidennes kirjoituksista käsittelee mainittuja aiheita (Ahtiainen & Tervonen 1990, 32–33).

Koulu ja menneisyys -vuosikirjassa julkaistiin aluksi runsaasti artikkeleita paikallishistoriasta ja yksittäisistä kouluista. 1980-luvulta lähtien niiden määrä väheni voimakkaasti. Samaan aikaan lisääntyi vastaavasti erilaisten koulumuotojen ja koulujärjestelmän käsittely. Lisäksi opettajankoulutukseen liittyvät aiheet

nousivat tarkasteluun, mikä kertoo tutkijoiden vastaamisesta kasvatustieteeseen kohdistuneisiin pragmaattisuusvaatimuksiin.

Artikkelit heijastelevat kunakin aikana institutionaaliseen kasvatukseen liittyntä keskustelua. Vuosikirjan artikkelien aihepiirit osoittavat kasvatuksen historian tutkijoiden ottaneen kantaa oman aikansa keskusteluun. Vastaavaa kehitystä ei yhtä selvästi näy ruotsinkielisen kouluhistoriallisen seuran vuosikirjassa. *Skolhistoriskt arkiv*in sisällöstä voi havaita yksittäisten koulujen tarkastelun runsaslukuisuuden. Kiinnostavaa on myös huomata, kuinka vähän vuosikirjan kirjoittajat käsittelevät opettajankoulutusta tai opetussuunnitelmia, aiheita, joita suomenkieliset kouluhistorioitsijat pyrkivät valottamaan historiallisesta perspektiivistä liittyäkseen ajankohtaiseen kasvatustieteelliseen diskurssiin.

TAULUKKO 2. *Skolhistoriskt arkiv* -vuosikirjan artikkelit (1952–2003) sisällön mukaan jaoteltuna (N 151) ²

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Yht.
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
1952–1961	7 (25)	0 (0)	8 (29)	6 (21)	1 (4)	2 (7)	3 (11)	1 (4)	0 (0)	0 (0)	28 (101)
1962–1971	4 (18)	1 (5)	0 (0)	11 (50)	0 (0)	1 (5)	3 (14)	1 (5)	0 (0)	1 (5)	22 (102)
1972–1981	0 (0)	1 (3)	3 (10)	15 (52)	0 (0)	0 (0)	2 (7)	1 (3)	0 (0)	7 (24)	29 (99)
1982–1991	3 (10)	5 (16)	3 (10)	5 (16)	2 (6)	2 (6)	2 (6)	2 (6)	0 (0)	7 (23)	31 (99)
1992–2001	20 (47)	3 (7)	0 (0)	5 (12)	0 (0)	6 (14)	7 (16)	1 (2)	0 (0)	1 (2)	43 (100)
2002–2005	4 (13)	4 (13)	4 (13)	2 (7)	1 (3)	0 (0)	5 (17)	2 (7)	2 (7)	6 (20)	30 (100)
yhteensä	38 (21)	14 (8)	18 (10)	44 (24)	4 (2)	11 (6)	22 (12)	8 (4)	2 (1)	22 (12)	183 (100)

- 1 Henkilöhistoria
- 2 Koulutuksen rakenne
- 3 Paikallishistoria
- 4 Yksittäisten koulujen historia
- 5 Oppiaineiden opetus
- 6 Muistelukset
- 7 Kasvatuksen historian luonne, harrastus ja lähteet
- 8 Opettajankoulutus
- 9 Opetussuunnitelmat
- 10 Muut (mm. opettajien palkkausta ja järjestötoimintaa, koulujen tarkastamista, koululainsäädäntöä, oppikirjoja sekä kasvatustieteen historiaa koskevat kirjoitukset)

Nuorten tutkijoiden poissaolo kouluhistoriallisten seurojen vuosikirjoista on silmiinpistävä. Tällä vuosituhanella *Koulu ja menneisyys* -vuosikirjassa ilmestyneistä artikkelista vain joka neljäs on alle 50-vuotiaan tutkijan kynästä. Valtaosa kirjoittajista on yli 60-vuotiaita, ja heistäkin suurin osa eläkkeellä olevia tutkijoita ja kouluväkeä. Nuorten kirjoittajien puute selittyyneen kouluhistoriallisten seurojen aktiivitoimijoiden korkealla iällä. Seuran toimintaan osallistuvat henkilöt ovat tottuneet tarjoamaan artikkeleitaan vuosikirjoihin, ja niiden julkaisutoimikunnat tuntevat parhaiten oman ikäluokkansa kokeneet tutkijat. Toisaalta yliopistouralle pyrkivät nuoret aktiivitutkijat etsivät meritoivia julkaisukanavia. Tällöin kyseeseen tulevat kouluhistoriallisten seurojen vuosikirjojen sijasta vertaisarvioinnille perustuvat julkaisut.

Kasvatus-aikakauskirjassa kasvatuksen historian tekstejä on julkaistu satunnaisesti. Viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvatushistorian aihepiireistä laadittuja artikkeleita on julkaistu *Kasvatuksessa* yhdestä kahteen vuosittain. Poikkeuksena vuosi 1998, jolloin lehdessä oli seitsemän kirjoitusta. Kasvatuksen historiasta kirjoitetut 18 artikkelia ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana edustaneet noin seitsemää prosenttia aikakauskirjan sisällöstä. Vaikka kasvatuksen historia ei ole ollut näkyvästi edustettuna *Kasvatuksessa*, julkaistujen tekstien määrää voi pitää suurena suhteutettaessa se kasvatuksen historian vakansseihin kasvatustieteen tiedeyhteisössä. Määrä on myös suuri, jos tilanetta verrataan historiallisiin aikakauskirjoihin. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vastaavalla kymmenvuotiskaudelta kasvatushistoria on fokuksessa vain kahdessa artikkelissa. Sen

sijaan *Historisk Tidskrift för Finlandissa* alue on edustettuna 11 artikkelilla.

Kasvatushistorian artikkelien vähäinen määrä akateemisissa historiajulkaisuissa on ollut yleismaailmallinen ilmiö. Viime aikoina kasvatuksen historia on – varsinkin Britanniassa – siirtynyt kasvatusalan aikakauskirjoista historia-alan julkaisuihin (Richardson 1999b, 134). Ilmiö liittyy anglosaksisessa maailmassa tapahtuneeseen kasvatustieteen painopisteen muutokseen. Kasvatuksen historian edustus kasvatustieteellisissä aikakauskirjoissa on sitä vastoin vähentynyt voimakkaasti 1960-luvulta lähtien (esim. Richardson 1999a, 10, 1999b, viite 173), mikä johtuu kasvatustieteen sisäisen painopisteen muutoksesta ja kasvatuksen historiaan suunnattujen aikakauskirjojen yleistymisestä maailmalla.

Merkillepantavaa on, että Suomessa kasvatustieteessä väitelleet kasvatustieteenhistorioitsijat eivät juuri julkaise kansallisissa aikakauskirjoissa eivätkä historioitsijat kasvatusalan aikakauskirjoissa. Kasvatustieteellisen taustan omaavien tutkijoiden näkymättömyys historiatieteen keskustelussa ja perinteisten historioitsijoiden poissaolo kasvatusalan diskursista ei ole suotava tilanne, sillä se ylläpitää kasvatuksen historian kaksijakoista luonnetta, jossa historioitsijat ja kasvatustieteilijät ovat erkaantuneet toisistaan.

Kasvatustieteilijät historian kentillä

Syy julkaisureviirien olemassaoloon saattaa olla pinttyneissä käsityksissä eri tieteenalojen paikasta tiedeyhteisön hierarkiassa. Muiden tieteenalojen edustajat pitävät kasvatustiedettä heikkona tieteenalana sen praktisen suuntautumisen vuoksi, ja koska se hyödyntää muiden tieteenalojen metodeja. Myös alan voimakas laajeneminen ja oppituolinhaltijoiden suuri lukumäärä on saattanut kasvatustieteen alttiiksi kritiikille.

Vielä neljännesvuosisata sitten historian professorit tutkivat kasvatuksen ilmiöitä (Halila 1949, 1949–1950; 1963; Kiuasmaa 1982;

² Vuosikirjat 1999 ja 2005 puuttuvat tarkastelusta. Yhteensä vuosikirjoja on ilmestynyt 28. Tarkastelussa olevissa 26 vuosikirjassa on julkaistu yhteensä 151 artikkelia. Vuoden 1955 vuosikirja on otettu mukaan tarkasteluun huolimatta sen monografialuonteesta. Sen sijaan sarjassa julkaistut väitöskirjat on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Heikkinen 1983). Nykytutkijoista Henrik Meinander ja Marjatta Rahikainen ovat hoitaneet kasvatustieteen professuuria. Myös monet historian dosentit ovat uransa jossain vaiheessa harrastaneet kasvatuksen historiaa. Historioitsijoiden keskuudessa ilmenee kuitenkin ajoittain ylenkatse kasvatustiedettä kohtaan. Tuoreena esimerkkinä tästä voi pitää Mervi Kaarnisen pohdiskelua Sisko Vilkan väitöstudiumin vähättelyn syistä. Kaarnisen mukaan Vilkan tutkimusta *Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvulla* (1938) ei historioitsijoiden keskuudessa pidetty ”oikeana” historian-tutkimuksena, mitä vahvisti se, että vastaväittäjäkin haettiin kasvatustieteistä (Kaarninen 2005, 267). Historioitsijat ovat sen sijaan jonkin verran osallistuneet kasvatustieteellisten väitöstudiumien tarkastusprosessiin, kuten taulukosta 3 käy ilmi.

Kasvatustieteilijät ovat kokeneet olevansa ”vahvempien serkkujensa köyhiä pikkuserk-

kuja”, kuten Risto Rinne kuvaa kasvatuksen filosofian, psykologian, sosiologian ja historian oppitulojen haltijoiden asemaa (Rinne 1997, 65–66). Historian tiedeyhteisössä kasvatustieteessä harrastettua kasvatuksen historian tutkimusta ei juuri noteerata (esim. Tommila 1989, 2000). Ala tuntuu jääneen myös muiden tieteiden edustajilta huomaamatta. Tämä käy ilmi vaikkapa Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professori Ilkka Niiniluodon katsauksesta historian asemaan tiedeyhteisössä. Niiniluoto luettelee historia-aineina humanistisen tiedekunnan historian, kielihistorian, taidehistorian, kirjallisuuden historian, filosofian historian ja perinnetieteet, teologisen tiedekunnan kirkkohistorian, oikeustieteellisen tiedekunnan oikeushistorian sekä valtiotieteellisen tiedekunnan talous- ja sosiaalhistorian. Sen sijaan kasvatustieteellisen tiedekunnan kasvatuksen historiaa Niiniluoto ei mainitse. (Niiniluoto 2003, 26.)

TAULUKKO 3. Kasvatustieteen alalta kasvatuksen historiassa väitellet ja väitösprosessiin osallistuneet esitarkastajat ja vastaväittäjät 2000–2004 (H=historioitsija)

VÄITTELIJÄ (VÄITÖSVUOSI)	AIHE	YLI- OPISTO	ESITARKAS- TAJAT	VASTA- VÄITÄJÄ(T)
Leevi Launonen (2000)	Eettinen kasvatustieteen tutkimus suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle	Jyväskylä	Hannu Simola Rauni Räsänen	Hannu Simola
Harri Saine (2000)	Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla	Turku	Markku Pyysiäinen Joel Kivirauma	Markku Pyysiäinen Joel Kivirauma
Karl-Gustav Jossfolk (2001)	En pedagogiskhistorisk studie kring abnormskolornas tillkomst i Finland och deras pionjärer som medaktörer i bildningsprocessen 1846–1892	Helsinki	Tomas Kroksmark Jarl Stormbom	Gunnar Richardson
Lauri Kemppinen (2001)	Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kasvatustieteen tutkimus ja koulutuspolitiikka vuosina 1850–1882	Turku	Juhani Suortti Martti T. Kuikka	Juhani Suortti Kari Immonen (H)

Juhani Lassila (2001)	Lapin koulutushistoria – Kirkollinen alkuopetus, kansa-, perus- ja oppikoulut	Oulu	Seppo Lohi Veli Nurmi	Veli Nurmi
Kalevi Lämsä (2001)	Jonas Lagus (1798–1857) kasvattajana ja opettajana	Oulu	Martti T. Kuikka Jouko Talonen	Martti T. Kuikka
Ilkka Virta (2001)	Siirtoväen kansakoulukysymys sotavuosien Suomessa	Turku	Sirkka Ahonen Tapio Hämynen (H)	Sirkka Ahonen Tapio Hämynen (H)
Annuikka Jauhiainen (2002)	Kansakoulun jatko-opintokysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle	Turku	Irma Sulkunen (H) Tuomas Takala	Irma Sulkunen (H) Anja Heikkinen
Raimo Moilanen (2002)	Suomen armeijan moottoriajoneuvoalan koulutus vuosina 1919–1939	Helsinki	Juhani Jussila Jouko Kauranne	Jouko Kauranne
Jorma Puhakka (2002)	Esi- ja alkuopetuksen kehittäminen Suomessa vuosina 1968–2000	Joensuu	Juhani Hytönen Martti T. Kuikka	Juhani Hytönen
Jari Salminen (2002)	Suomen yksityisten oppikoulujen rakenteellinen kehitys 1872–1920	Helsinki	Antero Heikkinen (H) Saara Hakaste	Håkan Andersson
Juha Valta (2002)	Ongelmaoppilaat Oulun kansakoulussa vuosina 1874–1974	Oulu	Joel Kivirauma Juhani Liukkonen	Joel Kivirauma Juhani Liukkonen
Pauli Arola (2003)	Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924	Helsinki	Arja Virta Arto Nevala (H)	Antero Heikkinen (H)
Oili Parjo (2003)	Kotikasvatusyhdistyksen perustaminen ja toiminta 1907–1917	Helsinki	Markku Heikkilä Eero Panzar	Veijo Saloheimo (H)
Airikki Pousi (2003)	Nuori Ilmari Vaissi. Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä 1910–1939	Helsinki	Juhani Jussila Reijo Raivola Saara Hakaste	Arja Virta
Jouko Vuorenpää (2003)	Yliopistollisen opettajankoulutuksen kehittyminen Suomessa 1970-luvulta 2000-luvulle	Turku	Paavo Malinen Juhani Jussila	Kyösti Kurtakko Juhani Jussila
Kyösti Kilpivaara (2004)	Kansakoulun johtokunnat koulu-toimintaa järjestämässä Pudasjärvellä, Simossa ja Ranualla vuosina 1866–1921	Lappi	Martti T. Kuikka Saara Hakaste	Martti T. Kuikka

Kasvatuksen historian tutkijoiden väheksyntä historioitsijoiden keskuudessa on universaali ilmiö. Historioitsijat ovat pitäneet etäisyyttä kasvatustieteilijöihin erityisesti anglosaksisessa maailmassa. Syynä tähän pidetään kasvatustieteilijöiden laatiman tutkimuksen praktista ja suoraviivaista otetta sekä valtiollista ohjailua, josta historioitsijat ovat halunneet pysyä erossa. Kasvatustieteilijät ovat lisäksi harvoin perehtyneet kunnolla historiantutkimuksen menetelmiin. Historioitsijoiden kritiikki kasvatustieteilijöiden tekemää tutkimusta kohtaan voimistui 1960-

luvulla laajeten yleismaailmalliseksi ilmiöksi seuraavilla vuosikymmenillä. Kasvatustieteestä tuli ikään kuin poltтинmerkki, joka kertoi tutkimuksen deskriptiivisyydestä ja heikosta akateemisesta statuksesta. (Herbst 1999, 738, 744; Richardson 1999a, 1999b; McCulloch & Richardson 2000, 12, 16, 39–40.)

Kasvatustieteellinen tutkimus ei ole välitellyt yhteiskunnallisen hyödyllisyyden näkökulmaa. Sen sijaan historiassa se ei ole saanut suurta suosiota, vaikka 1970-luvun alussa Suomessakin käytiin aiheesta keskustelua

historioitsijoiden keskuudessa (ks. Tommila 1989, 212–214, 2000, 133; Ahtiainen & Tervonen 1996, 135–136). Historioitsijat näkevät kasvatustieteen käytäntöön suuntautuvaan. Kun kasvatushistorioitsijat eivät ole tuoneet historiaan teoreettisesti tai metodologisesti uutta, historioitsijoiden on helppo unohtaa heidät (vrt. McCulloch 2002b, 204; Depaepe 2004, 536). Suomessa kasvatustieteilijöillä ja historioitsijoilla ei ole juuri ollut yhteistyötä julkaisusaralla, muttei myöskään kasvatuksen historian tohtoriopiskelijoiden ohjauksessa (Kasvatustieteellinen tutkimus Suomessa 1990, 111).

Paradigmojen moninaisuus

Koulua pidettiin aiemmin yhteistä hyvää tuottavana instituutiona eikä sitä kritisoivia katsantoja tutkimuksessa juuri näkynyt. Suurten kertomusten traditio sai alkunsa kansakunnan rakentamispyrkimyksistä 1800-luvulla, ja sitä vaalittiin vielä 1950-luvulla (esim. Cederberg 1938, 10–11; Salo 1950). Suuret kertomukset näyttäytyivät kasvatuksen saralla koulutuksen menestystarinoina, joissa kehitys nähtiin kaikkia koskettavana väijäämättömänä edistyksenä. 1980-luvulla historiallisesti suuntautunut kasvatussociologinen tutkimus – muun muassa Risto Rinteen ja Osmo Kivisen tuotanto – pyrki romuttamaan näitä suuria kertomuksia kuvaamalla koulua vallankäytön ja erottelun välineenä. Seuraavalla vuosikymmenellä menestystarinoiden kiiltävää pintaa raaputettiin tarkastelemalla koulutusta häviäjien ja vähemmistöjen näkökulmasta (esim. Rantala 1997).

Vuonna 1990 Suomen Akatemian arviointiryhmä arvosteli kasvatuksen historian tutkimuksen selostavaa luonnetta. Laajempien tutkimushankkeiden lisäksi arviointiryhmä kaipasi alan tutkijoilta tiiviimpää yhteistyötä kulttuuri-, oppi- ja mentaalihistoriaan. Samaan aikaan käytiin laajemminkin keskustelua kasvatuksen historian näkökulmien laajentamisesta institutionaalisen koulutuk-

sen tutkimisesta perheen, lapsuuden, mentaliteettien tarkasteluun (esim. Schnell 1987; Szabolcs 1993; Herbst 1999, 739). Kasvatuksen historiassa alkoikin 1990-luvulla näkyä uudenlaisia yhteistyökuvioita ja vaikutteiden ottamista ns. uusista historioista. Vaikutus ei varmaankaan johtunut vastaamisesta arviointiraportin kritiikkiin vaan historiatieteesä yleisemminkin vaikuttaneesta paradigma-keskustelusta. Kasvatuksen historian metodisessa emotieteessä, historiassa, uudenlaiset lähestymistavat olivat jo pitkään etsineet paikkaansa. Kasvatushistoriassakin alettiin institutionaalisen lähtökohdan sijasta yhä useammin tarkastella ilmiöitä matalalla katseella, kokijoiden näkökulmasta. Makrotaso sai antaa tilaa mikrotasolle, suurmiesten rinnalle astuivat tavalliset ihmiset sekä vähemmistöt. Mentaliteettihistoria, arkipäivän historia, psykohistoria ja naistutkimus toivat tutkimukseen uudenlaisia kysymyksenasetteluja ja lähdeaineistoja.

Uusien historioiden esiinmarssi ajoittui Suomessa 1980–1990-luvuille, yhtenä ilmentymänä vuonna 1990 ilmestynyt *Historia nyt* -antologia, jossa nuoren polven historioitsijat arvioivat tieteenalansa tilaa. Vielä tuolloin psykohistorian, mikrohistorian, naishistorian ja muiden uusien historioiden edustajat joutuivat kuitenkin taistelemaan tutkimuskohteidensa oikeutuksesta. Uudet historiat eivät muodostuneet valtavirraksi vaikka ne saivat vastakaikua varsinkin nuorempien tutkijoiden piirissä. (Ahtiainen 1990; Ahtiainen & Tervonen 1996, 173; Katajisto 2003.)

Murros emotieteessä tuli kasvatuksen historiaan viiveellä (vrt. Nieminen 2003). Vuonna 2003 ilmestyi Minna Vuorio-Lehden ja Marjo Niemisen kasvatuksen historian uusia lähestymistapoja esittelevä *Kasvatushistoria nyt* -antologia, jonka nimianalogia historioitsijoiden 13 vuotta aiemmin julkaisemaan teokseen ei ollut sattuma. Teoksen toimittajat halusivat vahvistaa historiatieteesä paikkaansa vakiinnuttavien uusien tutkimusaiheiden ja -menetelmien asemaa myös kasva-

tuksen historian kentällä. Uudet historiat näyttävät juurtuneen etenkin naistutkijoiden lähestymistavoiksi. Uudenlainen tutkimuksellinen lähestymistapa ei kasvatushistorioitsijoiden parissa ole kuitenkaan herättänyt samanlaista keskustelua kuin aiemmin historioitsijoiden tai anglosaksisten kasvatushistorioitsijoiden keskuudessa (esim. Lowe 2002, 494). Ehkä keskustelu ja siinä käytetyt argumentit eivät kaipa toistamista. Ilmeisempi selitys lienee kasvatuksen historian tutkimuskentän hajanaisuudessa sekä alan heikossa akateemisessa asemassa – ei ole koulu-kuntia, joita puolustaa.

Tällä hetkellä kasvatukseenkaan historiasa ei ole vallalla yhtä ainoaa paradigmaa, vaan eri paradigmat ovat samaan aikaan näkyvillä, kuten Sirkka Ahonen on osoittanut. Hänen mukaansa lähdeobjektivistisen tutkimuksen rinnalla esiintyy yhtä lailla bourdieulais-foucaultaista historiallista sosiologiaa kuin historian metodin vaatimuksia vastaavaa ja institutionaalis-historiallisella otteella tehtyä tutkimusta (Ahonen 1999, 48–49).

Kasvatuksen historian asema tiedeyhteisössä

Kasvatuksen historian tutkimusta on harrastettu kasvatustieteen lisäksi muun muassa historiassa, kirkkohistoriassa ja kansatieteessä. Vain harva näiden alojen tutkija on keskittynyt nimenomaan kasvatuksen historian kysymyksiin. Pikemminkin näyttäisi siltä, että muiden tiedealojen tutkijat jättävät kasvatuksen tutkimisen etabloiduttuaan omaan tiedeyhteisöönsä. Yksi selitys lienee stimuloivan ja haastavan tutkijayhteisön puuttuminen kasvatuksen historiasta. Verkostoituminen on ollut viimeaikojen trendi, ja tutkijoiden yhteenliittymät ovat olleet tutkimushankkeiden rahoitusten elinehto. Tutkijat kaipaavat myös verkostoitumisen mukanaan tuomaa yhteisöllisyyttä ja keskustelua.

Kasvatuksen historia on pitkään ollut yksittäisten tutkijoiden varassa. Kasvatustieteellisessä tiedeyhteisössä tutkijat ovat sulautu-

neet omaan tiedeyhteisöönsä laaja-alaisina kasvatustieteilijöinä. Kasvatuksen historian laajojen tutkimushankkeiden puuttuessa³ tutkijat ovat osallistuneet kasvatusalan muihin tutkimushankkeisiin ja paneutuneet kasvatushistoriaan, minkä muilta hankkeiltaan ovat ehtineet. Opetusviroissa olevat tutkijat puolestaan ovat joutuneet keskittymään muihin kasvatustieteen osa-alueisiin kuin historiaan, koska sen osuus on tutkintovaatimuksissa supistunut lähes olemattomiin. Viroissa olevat kasvatuksen historian tutkijat ovat puurtaneet yksin yliopistoissaan, eikä kasvatuksen historian keskittymiä näin ollen ole muodostunut.

Osa kasvatuksen historian alalta väitöskirjaansa valmistelleista tutkijoista on hakeutunut poikkitieteellisiin hankkeisiin, kuten teknologian historiaan tai naistutkimukseen. Erilaisista taustoista tulevien tutkijoiden verkostoituminen on myönteinen asia. Huolestuttavaa kuitenkin on, mikäli nuoret tutkijat joutuvat etsimään tutkijayhteisöä poikkitieteellisistä hankkeista kasvatuksen historian yhteisön puuttumisen vuoksi.

Kasvatusalan valtakunnallisessa tutkijakoulussa (2003–2006) on seitsemän kasvatuksen historiasta tai sen rajapinnalta väitöskirjaansa valmistelevaa tutkijaa. Kasvatuksen

³ Kasvatuksen historian tutkimushankkeet näyttäisivät käynnistyvän vuosikymmenen välein: 1980-luvulla oli Turun yliopiston koordinoima tutkimushanke *Suomalainen peruskoulutus, sen käytännöt ja niiden yhteiskunnallis-historiallinen muotoutuminen*, seuraavalla vuosikymmenellä Helsingin yliopiston johtama pohjoismaalaisten tutkijoiden yhteishanke *Local Culture, Educational Institutions and the Making of Civic Society* ja tällä vuosikymmenellä Turun yliopistossa toteutettava *Koulutus, hyvinvointivaltio ja syrjäytyminen: tutkimus niukan koulutuksen ja marginalisoitumisen yhteydestä Suomessa ja eräissä muissa maissa 1900-luvulla* -hanke. Lisäksi vuosikymmenen lopulla käynnistyy Suomen historiallisen seuran hanke, jossa alan viimeisin tutkimus kootaan kasvatuksen historian yleisesitykseksi. Suomen Akatemian rahoittamat tutkimushankkeet, kuten myös 1990-luvulla toteutettu yksityiskoulujen tutkimushanke, työllistivät vain muutamia kasvatustieteilijöitä.

historiaan perehtyneet jatko-opiskelijat työskentelevät pääasiassa *Koulutuspolitiikan, koulutuksen arvioinnin ja vertailevan koulutustutkimuksen* tohtoriohjelmassa. Kyseisen tohtoriohjelman painopisteet ovat ohjausryhmästä päätellen kuitenkin muualla kuin kasvatustehistoriassa. Hankkeeseen on tosin väljästi liitetty myös historioitsijoita.

Kasvatuksen historian alalta väitöskirjaansa valmistelevat tohtoriopiskelijat ovat jonkin verran verkostoituneet kasvatustieteen tutkijakoulun kautta. Sen sijaan kasvatustieteen jatko-opiskelijat eivät näytä hakeutuvan yhteistyöhön historioitsijoiden kanssa. Esimerkiksi historian tutkijakoulun listalle vuosina 1999–2003 ilmoittautuneista 299 opiskelijasta yksikään ei ollut kasvatustieteilijä (ks. Hietala 2003, 106–107). Asia on huomionarvoinen, sillä tutkijakouluun ilmoitettiin jatko-opiskelijoita muista kuin varsinaisista historiatieteistä, esimerkiksi kuvataidekasvatuksesta, musiikkitieteestä sekä teatterin ja draaman tutkimuksesta.

Kasvatustieteen ja historian toisiaan hylkivä perinne näkyy siis tohtorikouluissakin. Toisaalta juuri tohtorikouluihin liittyvä monitieteinen yhteistyö voisi eheyttää kasvatuksen historian akateemisen yhteisön. Se on havaittu myös Britanniassa, jossa uskotaan, että tieteiden välisillä yhteishankkeilla ja yhteiskuntatieteiden eräänlaisella välittäjäroolilla voitaisiin rikkoa kasvatustieteilijöiden ja historioitsijoiden rintamalinjat (McCulloch & Watts 2003, 130). Sillanrakentajana saattaisi toimia myös kasvatuksen historiaan keskittyvä ja vertaisarvioinnille perustuva aikakauskirja, jollaista Suomessa ei vielä ole. Britanniassa *History of Education* sai alan tutkijat – tosin vain väliaikaisesti – yhdistämään voimansa (Richardson 1999b, 117–121, Liite 9).

Yhteisen tutkijakoulutuksen tarve

Kouluhistorian harrastus on voimissaan ja innokkaita historiikinkirjoittajia löytyy runsaasti. Akateemisen historian tutkimuksen ja historiikin laatimisen välille tulisi kuitenkin

entistä selvemmin vetää selvä raja, jotta kasvatuksen historia ei leimautuisi harrastelijoiden yleistajuiseksi kirjoitteluksi (vrt. Hietala 2003, 105–106, 109). Akateeminen kasvatustehistorian tutkimus elää tällä hetkellä murroskautta, jota leimaa paradigmatempailu. Lähdeobjektivistiseen käsittelyyn perustuvien suurten kertomusten aika on ohi, ja tutkimuksilta edellytetään teoreettista viitekehystä, metodista innovatiivisuutta ja/tai merkityksellistä kysymyksenasettelua.

Akateemisen kasvatustehistorian tutkimuksen leviämisen tukkeena on ollut pätevien ohjaajien puute. Suomessa on ollut vain yksi alan professuuri – enää ei sitäkään –, ja vain muutamat kasvatustieteen ja historian professorit ovat omistautuneet kasvatustehistorian kysymyksiin. Varsin usein alan tutkijat työskentelevät vailla pätevää ohjausta, mikä heijastuu ongelmina esimerkiksi väitöskirjojen esitarkastusvaiheessa. Tarkastajat saattavat saada käsiinsä töitä, joiden tekijöillä ei ole tarpeeksi vankkaa historiakoulutusta, ja siksi opinnäytteet saattavat edustaa silkkää historismia. Historiatieteissä väitöskirjojaan valmistelevat hakevat ohjausta yli tiederajojen, kansatieteen, folkloristiikan, sosiologian ja naistutkimuksen alalta. Myös kasvatustieteen jatko-opiskelijoita pitäisi kannustaa samaan.

Kasvatustieteen tiedeyhteisön luovuttua kasvatustehistorian professorin virasta akateemisen kasvatustehistorian tutkimuksen painopiste siirtynee kasvatustieteestä historiatieteisiin, kuten on tapahtunut anglosaksisissa maissa (Herbst 1999, 743; Richardson 1999b, 109, 133–135). Viitteenä kehityksestä voi pitää Suomen historiallisen seuran käynnistymässä olevaa kasvatustehistorian suurhanketta ja kasvatukseen liittyvien tutkimusaiheiden lisääntymistä nuorilla historiantutkijoilla. Toisin kuin kasvatustieteessä, jossa kasvatustehistorian teoreettis-menetelmällinen kehitys jää alan vähäisen harrastuksen takia akateemisen keskustelun marginaaliin, historiatieteissä alue on tarjonnut tutkijoille poikkeukselliseen yh-

teistyöhön perustuvan tutkimuskohteen (esim. Salmi-Niklander 2004; Tuomaala 2004). Pahimmillaan kehitys johtaa kuitenkin tutkimuksen polarisoitumiseen ja kasvatustieteen historiattomuuteen.

Monet seikat vaikuttavat siihen, että tutkijat hakeutuvat kasvatuksen historian pariin ja löytävät omat tutkimusaiheensa. Kasvatuksen historian tulevaisuuden kannalta on tärkeää saada nuoret tutkijat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa yliopistojen välisiin tutkimushankkeisiin, sillä kaikissa yliopistoissa ei ole tarjolla päteviä ohjaajia. Tämä edellyttää tutkijayhteisöltä siirtymistä henkilökohtaisista tutkimushankkeista yhteishankkeisiin.

Kasvatuksen historian tulevaisuuden kannalta ratkaisevaa on tutkijakoulutukseen rekrytointi ja sen organisointi. Alan opetus pitää järjestää siten, että perustutkintovaiheen opiskelijoiden kiinnostus kasvatuksen historiaan johtaa opinnäytetöiden tekemiseen. Koska yliopistoissa ei enää ole alan oppituuolia ja vain harvojen yliopisto-opettajien toimenkuvaan kuuluu kasvatuksen historia, on perustutkintovaiheen opiskelijoiden ohjaukseen suunniteltava yliopiston ulkopuolisen ohjausverkoston rakentamista. Mallia voisi ottaa esimerkiksi Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurasta, joka on vuosittain järjestänyt seminaareja alan aihepiiristä opinnäytettä valmisteleville opiskelijoille. Tämänkaltaisen ohjauksen organisointi järjestäisi Suomen kasvatustieteellisen seuran kasvatuksen historian verkostolta. Jatko-opiskelijoiden ohjaus pitäisi puolestaan kytkeä kasvatustieteen tutkimusalan tutkijakouluihin. Ilman tieteidenvälisiä yhteistyötä ja verkostoitumista kasvatuksen historialla ei akateemisessa maailmassa ole tulevaisuutta.

Aineistona käytetyt aikakauskirjat ja vuosikirjat

Historiallinen Aikakauskirja 1995–2004
Historisk Tidskrift för Finland 1995–2004
Aikakauskirja Kasvatus 1995–2004

Koulu ja menneisyys – Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1935–2004
Skolhistoriskt Arkiv 1952–2003

Lähteet

- Ahonen, S. 1999. Kouluhistorian vaihtuvat paradigmat. Teoksessa S. Hakaste ym. Kasvatuksen monimuotoinen sarka. Koulu ja menneisyys 37. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura, 32–51.
- Ahtiainen, P., Renvall, P. & Linna, V. (toim.). 1990. Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Helsinki: WSOY.
- Ahtiainen, P. & Tervonen, J. 1990. Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta. Teoksessa P. Ahtiainen, P. Renvall & V. Linna (toim.) Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Helsinki: WSOY, 11–38.
- Ahtiainen, P. & Tervonen, J. 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Aldrich, R. 2003. The three duties of the historian of education. *History of Education* 32 (2), 133–143.
- Anttonen, S. 1996. Kasvatustieteen suunta kamppailujen kohteena – autonomiaan vai vallan alle. Teoksessa S. Anttonen & V. Huotari (toim.) Työn alla kasvatustiede. Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos, 49–65.
- Cederberg, A. R. 1938. Suomen kouluhistorian tärkein tehtävä. Teoksessa Koulu ja menneisyys III. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura, 7–13.
- Depaepe, M. 2004. It's a long way to an international social history of education: in search of Brian Simon's legacy in today's educational historiography. *History of Education* 33 (5), 531–544.
- Halila, A. 1949. Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomen kansakoulunopettajien liitto.
- Halila, A. 1949–1950. Suomen kansakoululaitoksen historia I–IV. Helsinki: WSOY.
- Halila, A. 1963. Jyväskylän seminaarin historia. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, A. 1983. Perinneyhteisöstä kansalaisyhteiskuntaan – Koulutuksen historia Suomessa esihistorialliselta ajalta itsenäisyyden aikaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Herbst, J. 1999. The history of education: state of the art at the turn of the century in Europe and North America. *Paedagogica Historica* 35 (3), 737–747.
- Hietala, M. 2003. Minne menet historian tutkimus? Pohdintoja suuntautumisesta ja metodeista. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (1), 105–125.
- Iisalo, T. 1977. Menneisyyden kasvatuksen tutkimus. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden laitoksen opetusmonisteita.
- Kaarninen, M. 2005. Luonto vetää tikanpojan puuhun, ja

- meillä kullakin on omalaatuisensa luonto. Teoksessa E. Katainen, T. Kinnunen, E. Packalén & S. Tuomaala (toim.) *Oma pöytä – Naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Helsinki: SKS, 250–272.
- Kasvatustieteellinen tutkimus Suomessa. 1990. Suomen Akatemian julkaisuja 1.
- Katajisto, K. 2003. Historiantutkimus ja uusintaminen. Ennen ja nyt 2. <<http://www.ennenjanyt.net/2-3/katajisto.htm>>
- Kiuasmaa, K. 1982. Oppikoulu 1880–1980. Helsinki: Opettajien keskusjärjestö.
- Kivirauma, J. 1997. Faktorianalyysin kautta teemahaastatteluun – Suomalaisen kasvatustieteen paradigmamurrokset 1900-luvulla väitöskirjojen valossa. Teoksessa J. Kivirauma & R. Rinne (toim.) *Suomalaisen kasvatustieteen historia – lyhyt oppimäärä*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos, 5–60.
- Kyöstiö, O. K. 1982. Viimeaikaisista kasvatustutkimuksestamme III: kasvatushistorialliset tutkimukset. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Selosteita ja tiedotteita 198.
- Lowe, R. 2002. Do we still need history of education: is it central or peripheral? *History of Education* 31 (6), 491–504.
- McCulloch, G. 2002a. "Disciplines contributing to education?" *Educational studies and the disciplines*. *British Journal of Educational Studies* 50 (1), 100–119.
- McCulloch, G. 2002b. Introduction: reflection on the field. *History of Education* 31 (3), 203–205.
- McCulloch, G. & Richardson, W. 2000. *Historical research in educational settings*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- McCulloch, G. & Watts, R. 2003. Introduction: Theory, methodology, and the history of education. *History of Education* 32 (2), 129–132.
- Nieminen, M. 2003. "Uusien historioiden" avaamia näkökulmia kasvatushistoriaan. Teoksessa J. Rantala (toim.) *Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 14–30.
- Niiniluoto, I. 2003. Historia tiedeyhteisössä. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (1), 25–31.
- Rantala, J. 1997. Sopimaton lasten kasvattajaksi! Opettajiin kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Remes, P. 1979. Suomalaisista kasvatustutkimuksista vuosilta 1966–1975. Tutkimuksia, selvityksiä ja opetusoppeja. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Selosteita ja tiedotteita 118.
- Richardson, W. 1999a. *Historians and educationists: the history of education as a field of study in post-war England*. Part I: 1945–72. *History of Education* 28 (1), 1–30.
- Richardson, W. 1999b. *Historians and educationists: the history of education as a field of study in post-war England*. Part II: 1972–96. *History of Education* 28 (2), 109–141.
- Rinne, R. 1997. Muotokuvassa kasvatustieteen professori. Teoksessa J. Kivirauma & R. Rinne (toim.) *Suomalaisen kasvatustieteen historia – lyhyt oppimäärä*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos, 61–124.
- Rinne, R. 1998. Historiallisen itsetutkiskelun välttämättömyys. *Kasvatus* 29 (1), 3–4.
- Salmi-Niklander, K. 2004. Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskuste-lyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. Helsinki: SKS.
- Salo, A. 1950. Suomen kasvatushistorian harrastuksen ja tutkimuksen elvyttäminen. Teoksessa *Koulu ja menneisyys VIII*. Turku 1950, 7–14.
- Schnell, R. L. 1987. Sources for constructing a new history of education. Teoksessa R. F. Lawson, V. D. Rust & S. M. Shafer (toim.) *Education and social concern*. Michigan: Prakken Publications, 35–47.
- Szabolcs, E. 1993. Recent research in the history of education in Hungary. Teoksessa *Koulu ja menneisyys 31*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura, 137–145.
- Tommila, P. 1989. Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Helsinki: WSOY.
- Tommila, P. 2000. Historia. Teoksessa P. Tommila (toim.) *Suomen tieteen historia 2*. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Helsinki: WSOY, 64–139.
- Tuomaala, S. 2004. Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoitettaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. Helsinki: SKS.
- Vilkama, S. 1938. Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla: pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vuorio-Lehti, M. & Nieminen, M. (toim.) 2003. *Kasvatushistoria nyt*. Makro- ja mikrotutkimuksesta marginalisuuden, sukupuolen ja tilan analyysiin. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.

*Saapunut toimitukseen 21.3.2006
Hyväksytty julkaistavaksi 29.6.2006*